

Derridaova dekonstrukcija i pitanje vlastitog imena

Čosić, Krešimir

Undergraduate thesis / Završni rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:389347>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-30**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Vinkovci, nekadašnje rimske Cibalae, značajan su arheološki lokalitet. Temelji grada čuvaju tragove pretpovijesti od neolitika (starčevačke i sopotske kulture) preko brončanoga doba (vinkovačka kultura), pa preko razdoblja doseljavanja Panona sa svojim mnogobrojnim plemenima do rimskih vremena, kada je na području središta grada, gdje su danas u Vinkovcima hotel i tržnica, podignuti zidovi rimske utvrde Cibalae. Oduvijek važno raskrižje putova naselje Cibalae za vrijeme cara Hadrijana dobiva status municipija- *Municipium Aelium Cibalae*, a kasnije i status kolonije - *Colonia Aurelia Cibalae*, najvjerojatnije za vrijeme vladavine cara Karakale. Cibalae postaju sve važnije rimsko stanište na granici Carstva, koje će se moći podičiti i rođenjem dvaju rimskih careva, braće i suvladara Valentinijana I. i Valensa, i s pravom se nazvati carskim gradom.

Početak kraja Cibala vezan je za završetak bitke rimskog cara Valensa s Gotima kod Hadrijanopola, nakon koje Goti provaljuju u Ilirik i temeljito ga razaraju. Tom prilikom su Cibale spaljene i opustošene, a tragedija se dogodila krajem 378. godine. Cibale su definitivno razorene dolaskom Avara 568. godine s kojima dolaze i prvi Slaveni.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Derridaova dekonstrukcija i pitanje vlastitog imena

Završni rad

Mentor:

Doc. dr. sc. Kristina Peternai Andrić

Student: Krešimir Čosić

Studijska grupa: Hrvatski jezik i književnost i Povijest

Osijek, rujan, 2011.

Sadržaj:

1. Uvod.....	4
2. Dekonstrukcija kroz prikaz čitanja	6
3. Pitanje značenja i njegova ovisnost o kontekstu.....	8
4. Nestabilna struktura jezika, odnos označitelja i označenog.....	10
5. Pitanje vlastitog imena	12
5.1. Imenovanje kao vrsta nasilja.....	13
5.2. Besmrtnost imena i njegov odnos s referentom.....	12
5.3. Koncepti pepela, potpisa, perganona i Khôre	15
5.4. Pitanje prevođenja vlastitog imena	17
6. Zaključak.....	19
7. Literatura.....	20

Sažetak:

Dekonstrukcija je oznaka za filozofski model nastao u okviru poststrukturalizma krajem 60-ih godina 20.st., zasniva se na radovima francuskog filozofa Jacquesa Derridaa. Epistemološki pristupa idejama objektivne spoznaje i sistematizacije znanja, a u ulozi je kritike primjenjiva na sva područja ljudskog promišljanja i djelovanja. Njezino je glavno načelo upozoravanje na činjenicu da kategorizacije koje počivaju na binarnim oprekama preko kojih se odvija ljudska spoznaja svijeta nisu prirodno utemeljene, već počivaju na određenim diskurzima koji isto tako mogu biti i drugačije strukturirani preispisivanjem i pridavanjem nove funkcije i značenja, a to je upravo ono što dekonstrukcija čini. Ona također polazi i od toga da ne postoji stabilna struktura jezika jer se znakovi ne mogu jednoznačno odrediti, budući da je značenje uvijek samo privremeno, apsolutno zavisno o kontekstu u kojem se nalazi, i upravo radi takve naravi zauvijek ostaje nedosegnuto. Sporne se točke u Derridaovom diskurzu javljaju prilikom promišljanja o vlastitim imenima i imenovanju, budući da se primjenom pravila na spomenuto područje nailazi na poneke kontradiktornosti i nedorečenosti koje potiču preispitivanje o eventualnom odmaku od zadane norme. Uvod o dekonstrukciji dan je kroz prikaz čitanja i rascjep između čitatelja i teksta koji onemogućuje jasno određivanje izvora i fokusa značenja. Posebno mjesto u sporovima o vlastitom imenu pripada raspravama o fenomenu i naravi potpisa, rasvjetljavanju problematičnosti referencijalnog odnosa između imena i njegovog nositelja i identitetnih implikacija koje iz tog odnosa proizlaze, pitanjima o mogućnosti i nužnosti prevođenja vlastitog imena, te promatranje imenovanja kao oblika društvenog nasilja.

Ključne riječi:

dekonstrukcija, značenje, vlastito ime, imenovanje, znak

1. Uvod:

Pod pojmom poststrukturalizma obuhvaćen je čitav niz teorijskih diskurza, nastalih tijekom dvadesetog stoljeća, koji sadržavaju kritiku ideje objektivnog znanja i subjekta sposobnog za samospoznaju. Ipak, ono se ponajprije referira na teoriju dekonstrukcije i rad francuskog filozofa Jacquesa Derridaa koji je prvi razvio takav model. Model počiva na preispisivanju uloge binarnih opozicija kojima je, u teorijama zasnovanim na strukturalnoj lingvistici Ferdinanda De Saussurea, pripisan utjecaj na sva područja ljudskog života i mišljenja. Dekonstrukcija se najjednostavnije može definirati kao kritika binarnih opreka na kojima počiva čitava zapadnjačka misao (odnosi unutra-van, preneseno-doslovno, prisutnost-odsutnost, forma-značenje, itd.), a dekonstruirati neku binarnu opreku primarno znači pokazati da ta opreka nije ni prirodna niti nužna, već samo konstrukt proizveden diskurzima koji na njoj počivaju, a zatim pokazati i to da je dekonstrukcija ona koja teži rastaviti i preispisati tako postavljeno stanje, ne da uništi, već da mu da drugačiju strukturu i funkciju.¹ Drugim riječima, cilj je dekonstrukcije pokazati da kategorije i kategorizacije ne postoje kao apsolutno određene i prirodno zadane, a da su suprotnosti toliko izmiješane i međusobno prožete da ih je prosto nemoguće u potpunosti razdvojiti. Strukturalizam se, u svom širem shvaćanju, suprotstavlja tradicionalnoj humanističkoj kritici koja mu je prethodila, a oslanja se na lingvistički model Ferdinanda de Saussurea. U svojim se metodološkim pristupima služi pojmovljem drugih znanstvenih disciplina (marksističke teorije, feminističke teorije, raznim granama filozofije, antropologije, psihoanalize i dr.) u svrhu sustavnog popisivanja elemenata i mogućnosti njihova

¹ Culler, *Književna teorija*, str.146.

kombiniranja te primjenom tako usustavljenog modela na sva područja čijim se proučavanjem bavi. Nasuprot strukturalizmu, dekonstrukcija proučava kako se zamisao o bilo kakvom sistematiziranom objektivnom znanju ruši samim djelovanjem iznutra te nastoji istražiti nebrojene mogućnosti i alternative preispisivanja kakve postojeće teorije.² Valja napomenuti i to da strogo definirana opreka između strukturalističkog i poststrukturalističkog opredjeljenja samo komplicira pokušaj razumijevanja djela važnijih autora jer se u njima isprepliću naznake obaju struja te možemo reći da je distinkcija između strukturalizma i poststrukturalizma vrlo nepouzdana.

Sporne se točke u Derridaovom diskurzu javljaju prilikom promišljanja o vlastitim imenima i imenovanju te će se glavnina ovog rada posvetiti upravo takvim primjerima i ukazivanju na kontradiktornosti koje bi trebale rezultirati eventualnim napuštanjem zadane norme.³ No, radi lakšeg razumijevanja samog teorijskog modela, uspostavljanje konteksta za raspravu o dekonstrukciji, kao glavnoj snazi koju je iznjedrio poststrukturalizam, valja izvršiti kroz prikaz čitanja.

² Culler, *O dekonstrukciji*, str.15.-19.

³ Culler, *O dekonstrukciji*, str.20.-25.

2. Dekonstrukcija kroz prikaz čitanja:

Da bi se uredili preduvjeti za raspravu o dekonstrukciji kroz prikaz čitanja, valja najprije čitatelju pripisati središnju ulogu u interpretaciji književnog djela. Strukturalistički pokušaj opisivanja struktura i kodova odgovornih za proizvodnju značenja, u žarište pažnje dovodi proces čitanja te analiziranje svakog pojedinog elementa tog procesa. Shodno tome, žarište sveukupnosti teksta ne vidi se u autoru koji taj tekst proizvodi već u samom čitatelju koji se doživljava kao skup kodova čija subjektivnost stvara značenje teksta. Smještanje konvencija i operacija čitanja u žarište pažnje navodi kritičare da književno djelo promatraju kao uzastopnost činova koji djeluju na čitateljevo razumijevanje. Interpretacija djela, stoga, postaje prikaz procesa koji se odvija unutar uma čitatelja: kako se igru uvode različite konvencije i očekivanja, gdje se uspostavljaju pojedinačne veze između sastavnica teksta stvarajući hipoteze, kako očekivanja bivaju iznevjerena ili se potvrđuju. Prema viđenju Rolanda Barthesa, interes je književnog djela pretvoriti čitatelja iz potrošača u proizvođača teksta, stoga se varijacije u pojedinim čitateljskim konstruktima ne motre više kao nezgode već kao normalni produkti čitateljske aktivnosti.⁴ Suvremenije književne teorije također preuzimaju ovakav model zgušnjavanja pozornosti oko čitatelja iz razloga što je o mnogim teškoćama i isprekidanostima novijih književnih djela moguće kritički raspraviti samo ako se polazi od samog čitatelja kao protagonista.⁵ Čitanjem teksta ne može se autoritativno odrediti što u tom tekstu jest, a što nije. Iz tog je razloga logično okretanje iskustvu čitatelja i pojedinim interpretacijama kako to zastupa strukturalizam, no u praksi se pokazuje da nije nimalo jednostavnije reći što je u iskustvu određenog čitatelja, negoli što je u samom tekstu. Od svakog bi se čitatelja

⁴ pogledati više u: Culler, *O dekonstrukciji*, str.27.

⁵ Culler, *O dekonstrukciji*, str.27-29.

moglo očekivati da zamijeti kako se prerana nagađanja i spekulacije tijekom čitanja najčešće pokazu pogrešnima. Čitanje i interpretiranje teksta podrazumijeva igranje uloge čitatelja i zamišljanje što bi taj čitatelj shvatio. Kako je čitanje u sebi uvijek podijeljeno i nehomogeno, uporabljivo je kao točka referencije samo ako je strukturirano u obliku kakve kontinuirane pripovijesti. Međutim, što takvi pripovjedni konstrukti otkrivaju o samom čitanju?⁶ Ako tekst promatramo kao niz formalnih struktura kojima čitatelj pridaje značenje, onda ne postoji način da se činjenica odvoji od subjektivne interpretacije pa se tako ništa ne može držati prisutnim u tekstu prije nego što se proizvede interpretativnim činom samog čitatelja. To konačno dovodi do ukidanja dihotomije subjekt-objekt, jer se oba entiteta (i tekst i čitatelj) drže kao središta interpretacije. Takvom shvaćanju pridružen je termin radikalni monizam. S druge pak strane, svaki pokušaj interpretacije nanovo uspostavlja razliku između subjekta i objekta. Interpretacija podrazumijeva interpretiranje nečega (tj. svako čitanje znači kognitivno sukobljavanje s nekim tekstom), a to nešto funkcionira kao objekt, što nas opet vraća ka odnosu subjekt-objekt. Takav dualizam pripovijesti u stalnom je sukobu s radikalnim monizmom. Promišljanja o čitatelju i čitanju ukazala su nam na nemogućnost uspostavljanja postojanih distinkcija između činjenice i interpretacije, između teksta i čitatelja, odnosno onoga što je u tekstu prisutno i onoga što mu pridaje čitatelj, te ona, stoga, vode u radikalni monizam. Međutim, s druge strane, one također zahtijevaju i to da se nešto uzme kao dano tekstom kako bi čitatelj na to mogao odgovoriti. Ovaj problem možemo naslutiti i na svim ostalim područjima ljudskog istraživanja i promišljanja, pa i kod samih prirodnih znanosti. Naime, ne možemo striktno utvrditi postoje li u prirodi osobine što ih znanstvenici svojim proučavanjem otkrivaju ili su oni ti koji svojim pojmovnim aparatom proizvode entitete kao što su npr. subatomske čestice, valovi i sl. Pomno teorijsko ispitivanje i primjena dekonstrukcijskih načela razara opreke između monizma teorije i dualizma pripovijesti, no one se ponovno učvršćuju u prikazima našeg iskustva.⁷

⁶ Culler, *O dekonstrukciji*, str.57.-61.

⁷ Culler, *O dekonstrukciji*, str.64.-72.

3. Pitanje značenja i njegova ovisnost o kontekstu:

De Saussure značenje definira kao produkt jezičnog sustava, posljedicu proizašlu iz sustava razlika. Protumačiti značenje, prema tome, značilo bi pokazati odnose opreka i mogućnosti kombinacija koje tvore jezik. No, govoreći o značenju, kako objasniti činjenicu da govornik prilikom upotrebe istog jezičnog izraza u različitim prigodama misli na sasvim različite stvari? Upravo je to pitanje jedno od glavnih argumenata u prilog modelu koji kaže da se izvor značenja nalazi u svijesti govornika, a ono samo je varijabilno od prigode do prigode, bez čvrstog uporišta izvan subjektivnosti pošiljatelja poruke. No, tu se pak otvara novo pitanje, što je to što govorniku omogućuje da jedno te istim izrazom označava više od jedne stvari? Odgovor je, prije svega, kontekst. Da bi se to uspješno ilustriralo, valja se pozvati na Austina i njegovu teoriju govornih činova koja pretpostavlja razliku između konstativnih iskaza, odnosno onih koji opisuju neko stanje stvari i mogu biti istiniti ili lažni, i performativnih iskaza, odnosno onih koji nemaju istinosnu vrijednost već im je funkcija denotativna i vrše konkretan pritisak putem čina. Takvo pridavanje obilježja iskazima dekonstruira ranije shvaćanje o jezičnim iskazima kao nužno istinitima ili lažnima, a koje je svako odstupanje od zadane norme tretiralo kao izobličenje iskaza i njegov rubni primjer. Ovakvim preokretanjem stvari uviđa se da nije performativ taj koji je rubni slučaj konstativa, već je upravo suprotno, konstativ je taj koji je osobit primjer performativa.⁸ Radi lakšeg poimanja same naravi performativa, citirat ću Derridaa: „Za razliku od klasične tvrdnje, od konstativnog iskaza, performativ nema referenta (iako je ta riječ ovdje nesumnjivo neprikladna, u tome je važnost Austinovog otkrića) izvan sebe ili, u svakom slučaju, prije sebe ili pred sobom. On ne opisuje nešto što postoji izvan jezika i prije njega. On stvara ili transformira neku

⁸ Culler, *O dekonstrukciji*, str.94.-97.

situaciju, on djeluje; i ako možemo reći da konstativni iskaz također ima nekakav učinak i uvijek transformira neku situaciju, ne možemo tvrditi da to tvori njegovu unutrašnju strukturu, njegovu manifestnu funkciju ili destinaciju kao u slučaju performativa.“⁹

Da bi neki performativ funkcionirao, on mora imati jasno uobličen postupak koji ima izazvati konkretan učinak, a taj postupak mora sadržavati točno određen jezični niz u stanovitim okolnostima. U skladu s tim, za izricanje, primjerice, obećanja, podrazumijeva se upotreba konvencionalne govorne formule u prikladnim okolnostima koja ima polučiti takav učinak.¹⁰ Performativna snaga nekog iskaza ovisna je kontekstu u kojem se isti odvija. Isti je slučaj i sa značenjem, neki će jezični niz imati određeno značenje u odnosu na okvir u koji je smješten, a koji već prema svojim osobitostima to značenje modificira. Derrida o vezi konteksta i značenja navodi: „Nijedno se značenje ne može odrediti izvan konteksta, ali nijedan kontekst ne omogućuje zasićenje. Ovdje ne mislim na bogatsvo sadržaja, na semantičku plodnost, već na strukturu, strukturu preostatka ili ponavljanja.“¹¹ Drugim riječima, iako je značenje determinirano kontekstom, broj potencijalnih konteksta je bezgraničan, pa je prema tome bezgraničan i broj potencijalnih značenja. Preuzet ću ovdje jedan Wittgensteinov citat, za kojeg držim da dobro oslikava i zaključuje tematiziranu vezu o povezanosti značenja i konteksta, ali iz perspektive logičkog objektivizma: „Čak i ako je svijet beskonačno kompleksan, tako da se svaka činjenica sastoji od beskonačno mnogo stanja stvari, i da je svako stanje stvari sastavljeno od beskonačno mnogo predmeta, i tada bi morali postojati predmeti i stanja stvari.“¹²

Dekonstruktivskom analizom se, dakle, ne daje definicija značenja i uputstvo kako ga naći, već se kritičkim razaranjem hijerarhijski postavljenih opreka prikazuju teškoće svake teorije koja tvrdi da značenje može definirati kao jedinstveno određeno konvencijama, autorovom namjerom i iskustvenim doživljajem recipijenta, a neovisno o kontekstu.¹³

⁹ Derrida, *Potpis, događaj, kontekst*, str.11.-12

¹⁰ Culler, *O dekonstrukciji*, str.98.

¹¹ Culler, *O dekonstrukciji*, str.105.

¹² Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, str.81.

¹³ Culler, *O dekonstrukciji*, str.112.

4. Nestabilna struktura jezika, odnos označitelja i označenog:

Jedno je od temeljnih polazišta De Saussureove strukturalne lingvistike taj da su označitelj i označeno vezani načelom arbitrarnosti, a odnos među njima nestabilan je i uvjetovan različitim kulturno-povijesnim čimbenicima. Derrida se nadovezuje na De Saussurea poduzimajući iskorak tvrdnjom da u jeziku nema govora ni o kakvoj stabilnoj strukturi, uopće dovodeći u pitanje i samu mogućnost postojanja općeg značenja. Činjenica je da o izvanjezičnoj zbilji promišljati možemo samo posredstvom jezika upotrebljavajući riječi da pridamo značenje fokusiranom predmetu, no značenje ne proizvodimo prema nekim esencijalnim kvalitetama i svojstvima koje posjeduje taj predmet, već kroz kompleksnu mrežu odnosa u semantičkoj igri, a u koju su uključeni i odjeci svih prijašnjih značenja iz drugih odnosa u različitim kontekstima. Budući da svako označeno upućuje na sve ostale znakove u sustavu, samim time i ono postaje označiteljem. Prema tome, nema govora ni o konačnom značenju ni o konačnom označenom koje bi moglo postojati izvan već spomenutog sustava razlika. Svaki znak također posjeduje i mnoga drugotna, nerealizirana obilježja i semantički potencijal koji se aktivira u pojedinom kontekstu. On, isto tako, trajno zadržava i odjeke svih prethodnih značenja iz prijašnjih konteksta u kojima se našao. Značenje se tako može manifestirati jedino uzevši u obzir njegove odnose sa svim drugim označiteljima (realiziranim ili potencijalnim), a nikako izravnom referencijom na neki predmet s esencijalnom kvalitetom. Za razumijevanje nestabilne prirode značenja, njegove trajne odgode i nemogućnosti trajne fiksacije za neki sadržaj, valja sve navedeno skupa uzeti u obzir. Isto tako, ni označeno se više ne doživljava u svojoj trajnoj determiniranosti zavisnim položajem prema označitelju, već naprotiv, kao nešto što postoji kao samostalno i nije vezano ni za jednog označitelja. Time se ne napušta elementarni koncept znaka, budući da je dihotomija

između označitelja i označenog neophodna za svako ljudsko razmišljanje jer, kao što je ranije tematizirano, ljudski spoznajni aparat funkcionira na tom principu. No, promatrajući samu prirodu znaka možemo lako uočiti da ono što se u nekom trenutku nalazi u ulozi označenog, istovremeno funkcionira i kao označitelj. Drugim riječima, ne postoje konačna značenja koja mogu stopirati proces označivanja. Jezik je tako, prema Derridaovoj redefiniciji strukturalne lingvistike, ne-representacijski, a značenje je nestabilno. Da bi opstao u upotrebi kao funkcionalan, svaki znak mora imati svojevrstnu frekventnost, drugim riječima mora se moći ponavljati i podlijevati zakonima iterabilnosti¹⁴ (*iter* = ponovo, dolazi iz sanskrta u značenju *drugog* i sve što slijedi iz toga može se iščitati kao ravnanje po logici koja povezuje ponavljanje s drugošću), s tim da se svakom novom upotrebom znaka ista ovisno o kontekstu preinačuje. Iterabilnost je sama po sebi određena težnjom kao samoispunjenju, ali zahvaljujući svojoj strukturi nikada ne može ispuniti svoj cilj da se aktualizira i bude potpuno prisutna sebi samoj i svome predmetu. Ona je u startu podijeljena drugim i odaslana drugome, odsječena od same sebe i upravo je ta odsječenost ono što ju čini mogućom.¹⁵ Upravo svojstvom iterabilnosti onemogućuje se konačno određivanje značenja, njegovo zarobljavanje i vezivanje za pojedini kontekst. Problemi se ponovo javljaju na istom starom mjestu kod primjera koji se tiču imena, budući da se, čini se, jedino u njihovom slučaju događaju bitna odstupanja od pravila.

¹⁴ Peternai Andrić, Kristina, *Znak značenje i vlastito ime: kontroverzna mjesta u Derridaovom diskurzu*, str.525.-527.

¹⁵ Mladenović, Ivan, *Smrt autora, početak komunikacije*, str.39.-40.

5. Pitanje vlastitog imena:

Neka od najosjetljivijih mjesta unutar Derridaova diskurza zasigurno su ona gdje se pokreću teme vezane uz vlastita imena i generalno imenovanje. Čini se da su takva mjesta izazvala brojne kontroverze i otvorila široke perspektive za polemike unutar znanstvene zajednice, ali poslužila i kao poticaj za razvoj nekih drugih teorija. Takva se mjesta pojavljuju raspršeno kroz brojne njegove radove i čini se da su ta promišljanja izmakla sistematizaciji te nisu obuhvaćena jedinstvenim teorijskim opisom, već su ostala isključivo to – promišljanja. Ovdje će se, stoga, nastojati obuhvatiti i sažeto prikazati najkritičnije točke njegova diskurza, a koja se tiču imena i imenovanja, s posebnim osvrtom na referencijalni odnos između imena i referenta koji ga nosi. Važno je podsjetiti se da temelj njegove dekonstrukcijske teorije počiva na tvrdnji o nepostojanju općeg značenja riječi što onemogućuje samu ideju o stabilnoj strukturi jezika. Prema takvom se shvaćanju niti jedan znak ne može zauvijek dovesti u vezu s pojedinim sadržajem pritom projicirajući njegova esencijalna obilježja. No, unatoč jasno zadanim definicijama o znakovima i označavanju, na spomenutim spornim mjestima gdje se govori o imenima, javljaju se neke kontradiktornosti i nedosljednosti.

5.1. Imenovanje kao vrsta nasilja

Za Derridaa imenovanje, odnosno upisivanje imena u sustav razlika, predstavlja čin prvotnog nasilja. Povod ovakvom razmišljanju pronalazi u studijama Levi-Straussa o životu i običajima indijanskog plemena Nambikwara. Levi-Strauss u tim studijama pismo poistovjećuje s nasiljem, a Nambikwara doživljava kao jedno nenasilno društvo, s obzirom na to da pismo ne poznaju. Derrida tu pravi odmak i pokušava pokazati suprotno. Uporaba vlastitog imena u kulturi Nambikwara označava prijestup,

budući da se ono tretira kao sveta tajna. No, detaljnijim uvidom u karakter njihovih vlastitih imena, transparentno je da nemaju ulogu osobnog imenovanja u konvencionalnom smislu, već da ona ustvari služe kao indikatori jezično-društvene klasifikacije i položaja pojedinca unutar plemena, i odavanjem imena samo jednog pojedinca, lako se može rekonstruirati hijerarhijska shema i ostalih pripadnika plemena. Stoga se njihovim zataškavanjem zapravo prikriva društvena klasifikacija. Temu imenovanja kao oblika nasilja Derrida provlači i kroz rad iz 1976. godine u kojem piše o američkoj Deklaraciji o neovisnosti. Naime, ravnajući se prema teoriji govornih činova J. L. Austina tvrdi da se subjekt koji je prethodno već konstituiran u deklaraciji stvara tek performativnim činom proglašenja iste.

Što znači da nacionalni identitet zajednice, koji na snagu stupa tek činom potpisivanja deklaracije, postoji konstituiran već u samom tekstu deklaracije. Tu Derrida iznosi tezu o aporijama vremena i prava koje odgađaju performativ u bilo kakvom konkretnom vremenskom kontekstu. Takav slučaj nije izoliran, budući da je u naravi svih političkih konstitucija da se utemeljuju na takav način, dakle prilikom samog proglašenja, tvrdeći da predstavljaju interese koji tek u aktualnom trenutku proglašavanja bivaju stvoreni.¹⁶

5.2. Besmrtnost imena i njegov odnos s referentom:

U studiji *The Teaching of Nietzsche and the Politics of Proper name* Derrida se dotakao i kontroverzne teme smrti autora. Upravo je činjenicom da je autor mrtav otvorio prostor za rasprave o preživljavanju imena i nakon autorove smrti, odnosno o njegovom neoporučnom nasljeđivanju i vezivanju svih autorovih sadržaja na sebe. Kako je ono u stanju preostati neovisno o smrti autora, preživljava kao entitet sam za sebe, a istovremeno nas podsjećajući na činjenicu da je autor, njegov nekadašnji nositelj, mrtav. Kad je riječ o pseudonimima, homonimima i inim postupcima supstituiranja vlastitog imena drugom oznakom, njih Derrida shvaća prvenstveno kao stvaranje ugovora sa samim sobom, uzimanje kredita od vlastitog rada i stvaranje personalnog koda ili privatnog jezika, odnosno simulakruma koji kao maska stoji ispred imena, vjerno ga oponaša i igra njegovu ulogu. Ime, međutim, da bi se moglo

¹⁶ Peternai Andrić, Kristina, *Znak značenje i vlastito ime: kontroverzna mjesta u Derridaovom diskurzu*, str.527.-529..

održati, bilo da je riječ o vlastitom ili zamjenskom, nužno mora biti ovjereno unutar zajednice.

Smrću osobe, dakle, imena nastavljaju egzistirati samostalno. Tezu o neuništivosti imena zastupao je već Ludwig Wittgenstein te je, po svemu sudeći, taj koncept Derrida djelomično preuzeo od njega. Wittgenstein zastupa tezu da ono što opstaje uvijek pripada jeziku, a to znači da se smrću osobe ne gubi i značenje imena koje ta osoba nosi. Ono opstaje i preživljava jer je dijelom jezika, a ne ljudske egzistencije. Derrida taj problem razrađuje na predlošku Shakespeareove drame Romeo i Julija, upozoravajući da junaci djela, iako umiru tjelesno, kroz svoja imena istovremeno i nadživljavaju svoju fizičku egzistenciju. Upravo su njihova imena te protivničke sile i barijere koje im stoje na putu ka realizaciji ljubavi, a njihova je smrt rezultat uzaludnih nastojanja da se tih imena oslobode. Jače od tih nastojanja genealogijske su zakonitosti kojima su determinirani, a koje se očituju upravo u njihovim imenima. Julijin upit ili negodovanje zašto Romeo jest Romeo, najbolje nam demonstrira cijeli splet opstrukcijskih okolnosti vezanih uz njihova imena. Naime, da bi ljubav s čovjekom u kojeg je zaljubljena bila moguća, Julija želi smrt njegovog imena, ali ironično, upravo je ime ono što na kraju jedino preživljava jer je ime to koje je besmrtno, a protagonist koji ga nosi postaje njegovom žrtvom, nemoćan da ga se oslobodi.

Ali, uzmemo li u obzir Derridina učenja o nestabilnosti značenja proizvedenog u elementarnom odnosu razlika, a samim time i relativiziranja kategorije identiteta kao nečeg tvrdokorno zadanog, začuđuje njegovo prijanjanje uz Shakespeareovo shvaćanje da je odvajanje od imena nemoguće za života osobe. Derrida ovdje prihvaća ideju da je odvajanje moguće tek kada nastupi smrt, budući da ime nije prikačeno na svog nositelja kao kakav dekorativni ukras već ono čini temelj same njegove esencije, pa, sukladno tome, izvodi zaključak da nositelj imena ne može živjeti izvan svoga imena. Tehnički bi se to dalo opovrgnuti, no tada bi to iziskivalo čitav lanac raskida s genealogijskim i svim ostalim oblicima interpersonalnih veza koje su utkane u imenu i tijekom ljudskog vijeka uspostavljanje, nagomilavanje i nadograđivanje. Takav bi rasplet, prema tome, podrazumijevao odvajanje od već definiranih identitetnih odrednica i prihvaćanja nekih stranih, potpuno novih, pritom gradeći novi identitet počevši iz samih temelja. Tehnički je, dakle, i to ostvarivo, no čini se da se tu Derrida našao na vrlo tankom ledu, budući da se tim problemom nije podrobije pozabavio u svojim kasnijim studijama. Romeo je dakle ponuđena prividna alternativa: odricanjem

od svog imena, koje mu zapravo niti ne pripada (jer je ono temeljem same njegove esencije), dobiva Juliju. Kako je tradicijski običaj u patrijarhalnom društvu da na mušku osobu prelazi zaduženje za očuvanje obiteljskog imena, njegovo je ime taj presudni faktor koji onemogućuje ljubavnički odnos s Julijom. Derrida upozorava i na to da je Romeo u zavadi sa svojim imenom tek od trenutka kad ga je Julija, takoreći, pozvala na odricanje jer, kako navodi, on sam nije u mogućnosti poželjeti odvajanje od vlastitog imena bez tuđeg priziva, budući da njega izvan njegova imena niti nema (izvan imena za njega postoji samo smrt). Stoga je jedini način da nositelj imena dospije „s onu stranu imena“ (samim time prekidajući sponu i s vlastitim identitetnim odrednicama), intervencija nekog stranog subjekta koji će mu kroz međusobnu interakciju omogućiti izvjesni scenarij putem osvještavanja njegove kompetencije za odricanjem. Posredstvo stranog subjekta nužno je iz razloga što tek ovjeravanjem imena unutar zajednice osobi postojanje biva potvrđeno i jedino je zajednica ta koja ime može prizvati i koja je kvalificirana za njegovu eventualnu promjenu. Problematična teza, iznijeta na ovom primjeru, da ime čini esenciju pojedinačnog bića, kosi se s njegovim prijašnjim tezama o privremenoj stabilizaciji značenja.¹⁷

Iz intervjua za *Le Magazine Littéraire* iz 1991. saznajemo razloge Derridine osobne promjene imena iz Jackie u Jacques. Naime, kao glavni razlog te promjene navodi svoj ulazak u znanstvenu zajednicu i početak objavljivanja svojih književnih i filozofskih radova. Ime Jackie djelovalo mu je nedovoljno ozbiljnim za jednog znanstvenog autora te se radije odlučio za Jacques, koje je ne samo sličnih osobina i neznatnog fonološkog odudaranja, već je također i jednako francusko, kršćansko i jednostavno. Tom je promjenom, nastavlja, prije svega želio spriječiti odašiljanje poruke s neželjenim konotacijama, priznavši da unatoč svim svojim ranije iznesenim stajalištima o fenomenu imena, nastoji izbjeći predrasude koje bi to ime eventualno moglo proizvesti. Tom je promjenom izbrisano i više od samog imena, budući da su u imenu sadržane i brojne druge identitetne implikacije, kako je to već ranije u radu tematizirano.¹⁸

¹⁷ Peternai Andrić, Kristina, *Znak značenje i vlastito ime: kontroverzna mjesta u Derridaovom diskurzu*, str.529.533.

¹⁸ Peternai Andrić, Kristina, *Znak značenje i vlastito ime: kontroverzna mjesta u Derridaovom diskurzu*, str.540.

5.3. Koncepti pepela, potpisa, *perganona* i *Khôre*

U priče o imenovanju Derrida uvodi i potpuno nove koncepte traga i pepela (razrađeniji koncept traga). Pepeo je, naime, predstavljen kao medij koji pohranjuje sjećanje, kao svjedočanstvo o nečemu što je izbrisano, on je preostatak obilježja onoga što je nestalo. Pepeo je, stoga, istodobno i prisutan i odsutan. To se najbolje dade demonstrirati na primjeru Holokausta koji je sinonimom za jedno od najvećih sustavnih procesa brisanja imena. No bez obzira na pokušaje njegova potpunog gašenja, ime preživljava sačuvano makar u fragmentarnom obliku zahvaljujući upravo pepelu. Ime je, dakle, neuništivo, čak i onda kada je potpuno uništeno.

Derrida se, pri provlačenjima problematike imena kroz dekonstrukcijsku teoriju, oslanja i na doktrine negativne teologije. Njeno je osnovno načelo komuniciranje metodom izricanja suprotnosti, razdjeljivanje unutar sebe govoreći istodobno i jednu stvar i njezinu suprotnost. Bog shvaćen negativnom teologijom ne govori niti se o njemu nešto može reći. On ne posjeduje ništa osim imena, no s druge strane, njegovo ime ne imenuje ništa. Derrida ovdje kao zaključak potvrđuje svoju tezu da je ime jedino što preostaje kao bitno te da izvan imena ne postoji apsolutno ništa. Tu se pak otvara pitanje o nepotrebnosti referenta, budući da izvan imena nema ničega, a samo ime predstavlja referenciju, dakle sve ono izvan referencije može se promatrati kao referent.

U daljnjim promišljanjima o imenima, Derrida preuzima i pojedine koncepte iz antičke filozofije te ih razrađuje i prilagođava svome diskurzu. Potpis je tematiziran još ranije kada je bilo govora o Austinu i performativnim zahvatima u tekst kojima autor preuzima odgovornost za napisano. No, nadovezujući se na Austina, Derrida upozorava da kvalitativna obilježja nekog potpisa ovise o njegovoj frekventnosti. Da bi potpis ispunio sve uvjete za trajnu zastupljenost i uporabljivost, mora biti čitljiv i posjedovati svojstvo iterabilnosti. Kada se njegov osnovni model napokon ukalupi i kad se stopiraju pojedinačne varijante koje bi odstupale od takvog osnovnog modela, stvoren je njegov prepoznatljiv, pečatni oblik. Lociranje potpisa unutar teksta, odnosno van njega, pokreće novi val polemika. Je li potpis smješten unutar teksta ili van njega? Derrida njegovo mjesto određuje na rubu teksta, ono se ne nalazi ni unutar ni izvan njega, a istovremeno je prisutan na oba mjesta. Potpis tako niti pripada tekstu na kojeg upućuje, a niti je od njega izuzet. Upisivanjem imena unutar samog teksta, gubi se njegovo svojstvo potpisa, ali se time ime monumentalizira, dobiva tvarnost i postaje čvrstim predmetom. Culler pitanje potpisa smatra pitanjem uokvirivanja djela.

On drži da se potpis mora nalaziti u samom srcu teksta funkcionirajući kao njegov okvir, okupljajući ga. Ponovno se pozivajući na teoriju govornih činova, Derrida razlikuje potpis od običnog ispisivanja imena. Ne smatra svaki ispis imena potpisom, već samo onaj koji ima potvrđnu ulogu kojom se preuzima odgovornost za napisani tekst, no potpis se ne može svesti samo na vlastito ime, budući da u službi potpisa mogu stajati i drugačije vrste ispisa, npr. križić u slučaju nepismenih. Zajedničko svakom potpisu njegova je performativna funkcija kojom se iskazuju potvrda, odgovornost i obveza. Kako se potpis ne nalazi ni unutar ni van teksta nego između, Derrida na potpis primjenjuje Platonov koncept *paregona*. Ono, naime, predstavlja nešto što se nalazi izvan savršenog djela (*ergona*), no također je i nerazdruživo povezano s njim. Možemo ga konceptualizirati kao nekakav vanjski dodatak cjelini koji intervenira u njezinu unutrašnjost, a ona zapravo čini njegovu vlastitost. Takvo je njegovo prodiranje u unutrašnjost u svrhu nadopunjavanja, no da bismo objasnili taj odnos potrebno je poslužiti se primjerom. Uzmimo okvir slike kao reprezentativan za pojašnjavanje uloge *paregona*. Okvir je istovremeno i dio zida i dio slike, a ne pripada ni jednome od njih.

Koncept *Khôre* još je jedan pojam preuzet iz Platonove filozofije, a koji je provučen kroz Derridaov diskurz. Predstavljena je kao nešto čije je značenje nemoguće striktno odrediti, budući da nijedan pokušaj označavanja ne bi mogao obuhvatiti njeno bitno obilježje. Ona predstavlja most između dvije oprečne krajnosti i omogućuje promišljanje o svemu kao razlici između čistog bitka i čistog ništavila. Nemoguće ju je i osjetiti i shvatiti. U širem smislu, Derrida njome odražava sve ono što se opire binarnom kodiranju jer *Khôra* počiva na potpuno drugačijim zakonitostima od onih koje pretpostavlja *logos*. Njome također apstrahira i činjenicu da ime uvijek govori puno više od samog imena jer uključuje i sav naslijeđeni sadržaj koji je u imenu pohranjen (Derrida taj drugotni nevidljivi sadržaj imena naziva „drugo imena“). *Khôra* postoji, ali ne postoji i jedna određena *Khôra*, budući da sama ne posjeduje nikakav oblik niti svojstva, nema vlastitost i prisutna je u svemu. Najjednostavnije ju možemo vizualizirati kao nekakvo spremište, bazu podataka koja sortira i svemu iznalazi mjesto.¹⁹

¹⁹ Peternai Andrić, Kristina, *Znak značenje i vlastito ime: kontroverzna mjesta u Derridaovom diskurzu*, str.533.-538.

5.4. Neprevodivost vlastitog imena:

Već sama činjenica da mit o Babilonskom tornju koegzistira u nekoliko različitih varijanti, za Derridaa je dovoljan pokazatelj da ne postoji potpun sklad između dva različita jezika, kao ni između jezika i značenja. Na primjeru spomenutog mita, Derrida pokušava ilustrirati odnos vlastitog imena i potrebe za prijevodom. Na prvi pogled mit o Babilonskom tornju može se učiniti samo kao priča o rascjepkavanju jezika čime je Bog onemogućio graditelje u naumu dovršavanja konstrukcije. Za interpretaciju ovog mita Derrida se prije svega poslužio Voltaireovim promišljanjima i njegovom detekcijom jezika graditelja tornja kao onog u kojem pojam Babilon označava zbrku, konfuziju. Iz toga slijedi poopćavanje imena Babilona i svođenje istog na opću imenicu koja označava bilo koje mjesto na kojem se ljudi više međusobno ne razumiju. Derrida primjećuje da je ime Babilona također moguće i prevesti (Ba = otac, Bel = bog), no navodi da takav tretman vlastitih imena nipošto nije poželjan, budući da ona uvijek trebaju ostati neprevodiva jer u suprotnom komunikacija ne bi bila moguća. Božanskim uništavanjem Babilonskog tornja došlo je do paradoksalne situacije u kojoj je brkanjem jezika prevođenje učinjeno nužnim, no isto tako i nemogućim, zabranjenim. Totalan je prijevod nemoguć jer se značenje nikada ne može potpuno prenijeti između dvaju jezika, ono se uvijek ostvaruje samo približno. S jedne točke gledišta, u slučaju neprevođenja imena, poštuje se njemu imanentno svojstvo vlastitosti koje se referira na svog nosioca, te njegovo ispućeno mjesto unutar jezika; dok s druge pak strane, prevesti ime značilo bi shvatiti njegovu prirodu unutar univerzalnoga jezika, dokućiti njegovo značenje i vratiti ga prvobitnoj nevlastitosti. Zbog toga se, kada su u pitanju imena, Derrida zalaže za susprezanje od prijevodne djelatnosti kako bi se očuvalo njihovo posebno, istaknuto mjesto unutar jezika i omogućila komunikacija.²⁰

Iz ukupne sume svih prezentiranih primjera preuzetih iz Derridaova diskurza, slijedi zaključak da je Derrida, kada su imena u pitanju, napravio odmak od vlastitih filozofskih koncepata o jezićnim znakovima i priznao imenima posebno mjesto u jeziku koje posjeduje vlastite zakonitosti.

²⁰ Peternai Andrić, Kristina, *Znak značenje i vlastito ime: kontroverzna mjesta u Derridaovom diskurzu*, str.538.539..

6. Zaključak:

Derridove teorijske koncepcije zasigurno stoje kao monumenti među najvažnijim teorijama koje je iznjedrilo dvadeseto stoljeće, a dekonstrukcija čini temelj svih suvremenih filozofskih promišljanja. Ona je ukazala na zablude, u koje su vjerovali zaneseni istraživači s početka stoljeća, da je znanje moguće jednoznačno opisati i usustaviti konvencijama i tvrdokornim pravilima. Derrida dekonstrukcijom opovrgava ne samo takvo stajalište već, među ostalim, udara i na same temelje jezika negirajući mu bilo kakvu stabilnu strukturu. Sve oko nas podložno je preispitivanju i sve se dekonstruiranjem osnova na kojima počivaju sukobljene suprotnosti može prestrukturirati i biti oplemenjeno posve drugačijom svrhom. To se najbolje daje demonstrirati na razinama teksta uključujući u priču i kategoriju čitatelja. Dekonstruiravši zamisao o stabilnoj strukturi jezika, Derrida je riječima oduzeo pravo na opće značenje i dokinuo njihovu referencijalnu ovisnost o sadržajima sa esencijalnim obilježjima, te je značenje sada moguće sagledati iz jedne potpuno nove, drugačije perspektive. Iznimku, kako se ovim radom pokazalo, pravi jedino kategorija imena. Ulozi je imena pridodao osobitu važnost, prikazujući ga kao ono koje posjeduje bit i može informirati o subjektu otkrivajući njegove identifikacijske odrednice, iako je, s druge strane, na više mjesta upozorio da se s njime ne može dovesti u izravnu vezu. No, unatoč pojedinim primjerima kontradikcije u koju povremeno zapada govoreći o toj temi, njegove studije o imenima predstavljaju uporište i kamen temeljac mnogim (ako ne i svim) suvremenim studijama koje zalaze u domenu promišljanja o imenu i postupcima imenovanja.

7. Literatura:

- 1) Culler, Jonathan, *Književna teorija – vrlo kratak uvod*, AGM, 2001., Zagreb
- 2) Culler, Jonathan, *O dekonstrukciji: Teorija i kritika poslije strukturalizma*, Theoria universalis, 1991., Zagreb
- 3) Derrida, Jacques, *Potpis, događaj, kontekst*, Delo, br. 6, 1984., Beograd;
- 4) Mladenović, Ivan, *Smrt autora, početak komunikacije*, iz: Zbornik radova sa naučnog skupa „Glas i pismo: Žak Derida u odjecima“, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2005., Beograd;
- 5) Peternai Andrić, Kristina, *Znak značenje i vlastito ime: kontroverzna mjesta u Derridaovom diskurzu*, Filozofska istraživanja 115, Vol. 29, Fasc. 3, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb
- 6) Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Moderna vremena, 2003., Zagreb